

ПРИНЦИПИ ТЕКСТОТВОРЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОГРАМИ ЯК МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено аналізу політичної програми як одного із мовленнєвих жанрів українського політичного дискурсу. Окреслено поняття мовленнєвого жанру, представлено класифікації мовленнєвих жанрів політичної комунікації, запропоновано авторський підхід до визначення типів політичних мовленнєвих жанрів. Доведено перформативний характер політичної програми та виокремлено в ній риси інформативних та іміджевих мовленнєвих жанрів. Представлено основні принципи побудови тексту політичних програм.

Ключові слова: політичний дискурс, мовленнєвий жанр, політична програма, інформативність, фатичність, політичний перформатив.

Актуальність теми та формулювання проблеми в загальному вигляді. Розроблення типології жанрів політичного дискурсу (далі – ПД) належить до дискусійних питань сучасної політичної лінгвістики: основна проблема полягає у виборі визначального критерію розподілу політичних текстів за жанрами. Домінування лінгвопрагматичного підходу під час дослідження політичної комунікації зумовлює залучення теорії мовленнєвих жанрів (далі – МЖ), що ґрунтується на виокремленні й потраткуванні МЖ як особливого «сталого типу висловлення за тематичною, композиційною та стилістичною ознакою» [2, с. 198]. Розрізнення типів політичних текстів за жанровим критерієм спричиняє актуалізацію таких лінгвопрагматичних параметрів, як комунікативної інтенції, перлокутивного ефекту, комунікативних позицій мовця та адресата тощо, проте вважаємо засадничим функційний критерій, що залежить від ілокутивної сили висловлення. У межах політичної комунікації МЖ жанри виконують функції інформування, ритуалізації, заклику та формування й підтримання іміджу. Остання функція – іміджева – є підставою для формування таких МЖ, як політичний слоган, політична біографія та політична програма, кожний з яких скеровано на модифікацію окремих іміджевих характеристик політичних суб'єктів – окремих політиків і політичних об'єднань. Серед зазначених МЖ особливе місце належить політичній програмі, оскільки цей жанр поєднує функції інформування та іміджетворення, однак у політичній комунікації актуалізовано саме функцію формування іміджу. І цей факт уможливорює використання політичних програм у маніпулятивних мовленнєвих технологіях та визначає актуальність нашої наукової розвідки.

Ступінь розроблення проблеми в лінгвістиці. Питання теорії МЖ висвітлено в працях українських (Ф. Бацевич, О. Дерпак, О. Почепцов, С. Шабат-Савка, Т. Яхонтова та ін.) і зарубіжних (А. Вежбицька, В. Дементьев, М. Кожина, Ю. Краснопорова, К. Сєдов, Дж. Сьорль, О. Сиротініна, М. Федосюк, Т. Шмельова та ін.) учених, проте жанрологія ПД представлена лише поодинокими мовознавчими розвідками, присвяченими окремим групам МЖ політичного тексту (О. Билінська, Л. Завальська, Л. Стрій та ін.). Іміджеві МЖ певною мірою описано в дослідженнях з іміджелогії, однак

мовні особливості політичних програм як іміджевого МЖ залишаються не визначеними в лінгвістиці.

Мета статті полягає в дослідженні специфіки політичної програми як МЖ, скерованого на створення й підтримання політичного іміджу. Мета визначила розв'язання таких завдань: схарактеризувати політичну програму як МЖ; виявити структурно-композиційні особливості політичних програм; визначити вербальну специфіку політичних програм; проаналізувати реалізацію іміджевої функції в політичних програмах.

Об'єктом дослідження є український ПД у лінгвопрагматичному аспекті, а *предметом* – МЖ політичної програми. *Матеріалом* слугували тексти офіційних і рекламних політичних програм відомих українських політиків і політичних партій (2004–2016 роки).

Викладення основного матеріалу дослідження.

1. Жанрові особливості політичної програми. Типології жанрів ПД мають дискусійний характер. Так, О. Кривонос пропонує поділяти жанри PR-текстів на оперативно-новинні, досліджувально-новинні, досліджувальні, фактологічні та образно-новинні [5, с. 127], що корелює із класифікаціями медійних жанрів комунікації. А. Чудінов виокремлює мовленнєві жанри за різними критеріями: за формою репрезентації; за функціями; за обсягом малі, середні і великі; за метою [6, с. 38]. О. Алтунян називає такі жанри політичного тексту, як реклама, гасла; листівки; політичні промови; політичні статті; політична публіцистика; інформаційні статті; політичні новини [1, с. 21], проте вважаємо цю типологію логічно не виправдану і суперечливою, тому що вона не підпорядкована єдиному критерію, хоч принцип поділу і визначений як збільшення об'єктивності подання інформації в тексті. О. Шейгал вважає, що ПД, «незалежно від мовної особистості політика, характеризується інваріантною мовленнєвоактною специфікою (набором мовленнєвих актів), яка перетинається з мовленнєвоактним представленням, зумовленим мовною особистістю того чи того політика» [7, с. 217]. При цьому мовленнєві акти мають виражений перформативний характер і як «політичні перформативи» ідентичні відповідним політичним діям.

Ми пропонуємо поділяти мовленнєві жанри ПД на іміджеві, інформативні, ритуальні та агітаційні, при цьому виокремлюючи проміжні типи синкретичного характеру, що мають ознаки різних жанрових різновидів. Серед іміджевих жанрів основна роль належить слоганам, біографіям та програмам, останні поєднують риси іміджевих й інформативних жанрів. Програма як політичний текст має на меті сформулювати в стислій і зрозумілій формі основні пріоритети та пропозиції політика чи політичної сили. Насамперед потрібно виявити специфіку мовленнєвих актів, представлених в мовленнєвому жанрі політичної програми. Ф. Бацевич зазначає, що потрібна типологія мовленнєвих актів, «зорієнтована не лише на абстрактні умови успішності комунікації, а й на класи конкретних мовленнєвих жанрів, які формують дискурси спілкування» [3, с. 136]. З огляду на це політична програма ґрунтується на комісивах, оскільки в її основі мовленнєвий акт обіцянки: політичний суб'єкт надає власні пропозиції та обіцяє їх виконати в разі свого обрання на відповідну посаду, напр.: *Гарантую, що запропоновані перетворення, які забезпечать справжнє народовладдя і перехід України на соціалістичний шлях розвитку, пройдуть мирно, демократично* (Передвиборна програма П. Симоненка, 2010).

Політичні програми мають дві репрезентативні форми: перша – це офіційна програма, затверджена Міністерством юстиції та представлена на сайті політика чи

партії; друга – політична програма рекламного характеру, репрезентована в політичних листівках, буклетах, брошурах тощо. У першому випадку йдеться про визначену стратегічну лінію поведінки політичного суб'єкта, тому такі програми окреслюють основні напрями майбутніх дій. Офіційні політичні програми представлені на сайтах партій та політиків, містять вичерпну інформацію, проте характеризуються багатослівністю і мають великий обсяг, через що не сприймаються читачами.

Крім того, офіційні програми характеризуються наявністю суспільно-політичної лексики, стандартизованістю та клішованістю тексту, що здебільшого відповідає офіційно-діловому стилю мовлення, представленому в офіційних документах, напр.: *Українській владі бракує стратегічного бачення щодо необхідності проведення політики підтримки незалежного громадянського суспільства. З боку влади відсутнє усвідомлення того, що результативність та ефективність політики значною мірою пов'язана з її підтримкою з боку суспільства* (Політична програма партії УДАР, 2010). За таких умов адресат сприймає текст як документ, а значення суспільно-політичної лексики і фразеологія часто залишається поза його увагою. Наповнення тексту лексемами цієї групи підпорядковано і маніпулятивній меті: читачі сприймають текст некритично, а за нашаруванням економічно-політичної семантики не розпізнають комунікативну інтенцію мовця. У наслідку маємо комунікативні невдачі, яким сприяє й активне використання абстрактної лексики та слів з широкою семантикою.

Інша репрезентативна форма політичної програми корелює з рекламним дискурсом, оскільки реалізована в рекламних листівках і буклетах, адресованих потенційним виборцям. Звідси – доступність викладу, лаконічність, афористичність і простота, що зумовлює не дублювання офіційної програми, а подання її положень у сконцентрованій формі. Завдяки актуалізації чинника адресата, політичні програми створюються за одним з трьох наступних структурно-композиційних принципів: 1) тезовим (блоковим), 2) контрастним або 3) питально-відповідальним. Ці принципи здебільшого є формальними, ніж змістовими, оскільки відрізняються виключно характером репрезентації інформації.

Тезовий (блоковий) принцип передбачає репрезентацію основних програмних пропозицій політичного суб'єкта у вигляді змістово та формально виокремлених текстових фрагментів, кожний з яких містить лише одне програмне положення. За змістом політичні блоки висвітлюють такі питання, як економіка, сільське господарство, внутрішня і зовнішня політика, культура, охорона довкілля, здоров'я тощо. Кількість і перелік програмних блоків залежить від ідеологічних пріоритетів політичного суб'єкта, але здебільшого це від трьох до десяти семантичних блоків, серед яких обов'язковими є такі, що присвячені економічним, політичним і культурним питанням.

Яскравим прикладом тезового принципу, що є адаптованим варіантом офіційної програми, вважаємо «Десять кроків назустріч людям» В. Ющенко: *1. Створити п'ять мільйонів нових робочих місць. 2. Забезпечити пріоритетне фінансування соціальних програм. 3. Збільшити бюджет – зменшенням податків. 4. Змусити владу працювати для людей, повести рішучу боротьбу з корупцією. 5. Створити безпечні умови для життя людей. 6. Захистити цінність сім'ї, повагу до батьків і права дітей. 7. Сприяти духовності, зміцненню моральних цінностей. 8. Сприяти розвитку українського села. 9. Підвищити боєдатність армії, повагу до людей у погонах. 10. Проводити зовнішню політику в інтересах народу України.* Кожна теза ґрунтовно розкрита у вигляді низки дрібніших тез, що деталізують пропозиції політика. Незважаючи на абстрактний характер цієї програми та відсутність конкретних

пропозицій, в ній охоплено майже всі галузі політичної діяльності, а наприкінці свого президентського терміну В. Ющенко виступив із відомим політичним звітом, що містив перелік виконаних позицій виборної програми. При цьому цей звіт мав чіткий і конкретний характер, а кожне положення підтверджено фактами і цифрами.

У політичних програмах не лише мінімізовано інформативний компонент, а й актуалізовано фатичний. Фатика в ПД протиставляється інформативності як банальність змісту та відсутність новизни [7, с. 45], а в політичних програмах посилюється й актуалізацією іміджевої функції. Річ у тому, що потенційні адресати політичних програм не очікують від текстів новизни або конкретики, оскільки всі програми ґрунтуються на двох пріоритетах: по-перше, домінування загальнолюдських цінностей, здебільшого етичного характеру (повага до старшого покоління, життя і здоров'я людини, справедливість і чесність тощо); по-друге, обіцянки кращого майбутнього в різних сферах життєдіяльності. Очікування виборців реалізовані в програмних текстах як порівняння чинного стану речей з тим, який буде в майбутнього з незмінними позитивними оцінками останнього і порівнянням не на користь чинного. Зважаючи на це, інформативність програм не належить до їх ключових ознак, а на перше місце виходить обрання пріоритетів, що характеризує не реальні пропозиції, а ціннісні орієнтири політичного суб'єкта, тобто працює на його іміджеві ознаки. Фатичність політичних програм зумовлює використання в програмах загальних тверджень, зокрема афористичного типу, напр.: *Ми прагнемо побачити, що: Київ – місто, комфортне для життя. Київ – місто, де владою є громада. Київ – місто, де економіка є основою добробуту людини. Київ – місто, де історія та сучасність перебувають у гармонії. Для цього ми ставимо перед собою такі орієнтири й здійснюємо такі дії* (Передвиборна програма В. Кличка кандидата на посаду Київського міського голови, 2015).

Отже, програми, створені за тезовим принципом, не відрізняються різноманітністю та мають виражений фатичний характер, а вибір ідеологічних пріоритетів характеризує політичний імідж, а не реальні настанови політичних суб'єктів.

Контрастний принцип репрезентації політичних програм передбачає подання інформації як антитези, із протиставленням та актуалізацією основних семантичних опозицій у ПД: *своє / чуже, старе / нове, ми / вони* тощо. На рівні загальних характеристик політичних пріоритетів це переважно реалізовано у протиставленні чинної політичної влади, що сприймається як «теперішнє» та політичного суб'єкта, що вносить пропозиції до «майбутнього», напр.: *Кожному зрозуміло, що сьогоднішні керівники країни не спроможні виконати це відповідальне завдання, використати надані їм повноваження на користь держави та людини. (...) Після рішучого подолання наслідків кризи, спричиненої непрофесіоналізмом помаранчевої влади, буде створено необхідні умови для системного оновлення суспільних відносин, підвищення дієвості державної влади, забезпечення прогресивного розвитку держави, гідного рівня життя її громадян* (Передвиборна програма В. Януковича, 2010). У такий спосіб протиставлено негативно оцінену діяльність чинної влади та щасливе майбутнє, яке обіцяє політичний суб'єкт.

Контрастний принцип реалізовано в програмах не лише на змістовому, а й на формальному рівні, що посилюється графічними засобами. Так, напр., частина політичної програми В. Ющенка була побудована на протиставленні тверджень і заперечень у вигляді двох блоків інформації під заголовками «ЗА» і «ПРОТИ»: «ЗА». *Державу, яка захищає інтереси простих громадян, а не прислуговує купці олігархів.*

Зменшення податків, стимулювання виробництва. Обмежене втручання держави в життя громадян. Незалежний суд, що надійно захищає права простих людей. «ПРОТИ». Зловживання владою. Обмеження прав і свобод простих громадян. Корупції і хабарництва, на чому тримається нинішня влада (Політична програма В. Ющенко, 2004). Семантичне протиставлення підкреслено на формальному рівні різними структурними частинами: блоки представлені злито і дистанційно, група позитивно оцінних тверджень передуює негативним програмним положенням.

На контрастному принципі побудовано і передвиборну програму кандидата в президенти України О. Пабата (2010), при цьому програма представлена окремими тематичними блоками, поділеними на три частини, обидві мають однакову назву: «Я представляю інтереси народу, а це означає»: у першій частині кожний блок має заголовки заперечного характеру, напр.: **В Україні не буде безробіття! Україна не буде годівничкою олігархів! Україна не буде сировинним додатком! В Україні не буде панування негідницької корупційної системи! В Україні не буде безвідповідальної влади!**; у другій частині на противагу заголовки мають стверджувальний характер, однак вони сформульовані як мовленнєві акти-комісиви від 1-ої особи: **Я забезпечу чесність влади! Я припиню роз'єднання України! Я припиню безглузді мовні конфлікти! Я поверну Україні землю!**; у третій частині фіксуємо також стверджувальні конструкції, однак вони є контрастним до першого тематичного блоку, оскільки побудовані за принципом синтаксичного паралелізму та суперечать положенням першої частини: **Україна буде по-справжньому розвиватися! Україна буде по-справжньому рости! Україна буде по-справжньому дружельною! Україна буде по-справжньому справедливою! Україна буде по-справжньому народною!** (Передвиборна програма кандидата в президенти О. Пабата, 2010). Кожний тематичний блок з відповідним заголовком містить деталізацію, що уможливорює спрощення і розтлумачення поданої інформації для пересічного реципієнта. Композиційний принцип контрасту тут має як семантичне, так і формальне втілення: на рівні змісту протиставлено заперечення негативного майбутнього країни та фіксація майбутніх позитивних змін (перша і третя частини), а на формальному рівні контраст забезпечено синтаксичним паралелізмом, синтаксичними анафорами і повторами. Центральний композиційний компонент, що характеризується особливою лінгвопрагматичною силою, поєднує між собою протиставлені частини: між негативним і позитивним майбутнім України у такий спосіб постають пропозиції та обіцянки політика, тому те, яким буде наше майбутнє, залежить від вибору цього політика на посаду президента.

Діалогічний принцип створення політичної програми нечастотний на противагу тезовому та контрастному, він по суті є варіантом тезового: лише замість окремих блоків інформацію поділено на питально-відповідні єдності, де питання ідентичні заголовкам, а відповіді розкривають ідеологічні пріоритети політичного суб'єкта. Так, політична програма О. Богомолець представлена у вигляді питань і відповідей: **Чому ви балотуєтесь в Президенти, навіщо це Вам? Я хочу змінити життя людей в цій країні. Хочу змінити не обличчя в системі, а саму систему. Хочу щоб Україна стала справедливою, без корупції, без брехні. Розумію, що Україна наша зараз тяжко хвора корупцією та відсутністю справедливості. Я хочу вилікувати нашу країну так, щоб вона стала здоровою і люди могли бути щасливими** (Політична програма О. Богомолець, 2010). Специфікою подання інформації в такому разі є відповідь, що подана від імені адресата – політичного суб'єкта, тому має форму 1-ої особи однини. Програма за таких умов має вигляд інтерв'ю з політиком, який нібито відповідає на непередбачені питання, однак порядок їх представлення і змістове наповнення

ідентичні основним програмним положенням. Хоч діалогічний принцип не настільки популярний, як інші, він актуалізує чинник адресата: «привабливість діалогічного принципу в тому, що вони створюють ефект розмови з читачем, людина відчуває, що політики звертаються до неї особисто» [4, с. 66]. Інтимізація викладу інформації привалює реципієнта, для якого політик постає як реальна людина, учасник комунікативної взаємодії.

Програма Українського Народного блоку Костенка і Плюща також побудована як перелік запитань і відповідей, але відповіді тут не мають інтимізованого характеру: *Чим особливий Український Народний Блок Костенка і Плюща?; Як Блок ставиться до депутатської недоторканості?; Як ви ставитесь до рейтингів, які регулярно видають соціологи?; Як подолати корупцію?; Що треба зробити, щоб не повторювалися проблеми з газом, як цієї зими, та з підвищенням цін на паливо – як влітку?; Хто повинен хазяйнувати на селі?; Що саме пропонує наш Блок, чого б не обіцяли інші?; Якою має бути міжнародна політика України?*. Відповіді подано узагальнено, від імені 3-ої особи, тому ефект реальної комунікації тут відсутній. Однак діалог у будь-якому разі є вдаваним, це квазідіалог, що за змістом становить викладення програмних положень, а не відповіді на питання. Головна умова діалогічної взаємодії – зняття неозначеності та пошук й отримання нової інформації тут не виконується, оскільки переважає фатичний компонент, а інформативність показова, але не реальна.

Отже, діалогічний принцип використовують не так часто, як тезовий та контрастний, проте він уможлиблює посилення комунікативної взаємодії з реципієнтом та усуває дистанційність між політичним суб'єктом та виборцем.

Висновки і перспективи дослідження. Політична програма має ознаки двох типів мовленнєвих жанрів ПД – інформативних та іміджевих, проте через домінування фатики в програмних текстах уналежнюємо їх до іміджевих. Вони скеровані на викладення ідеологічних орієнтирів та пропозицій політичного суб'єкта, ґрунтуються на політичних перформативах та підпорядковані трьома текстотвірним принципам – тезовому, контрастному та діалогічному. Перспективи дослідження полягають у подальшому розробленні типології мовленнєвих жанрів ПД.

Література

1. Алтунян А. Г. Анализ политических текстов : [учебн. пособие] / А. Г. Алтунян. – М. : Университетская книга ; Логос, 2006. – 384 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
3. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики: [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 304 с.
4. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
5. Кривонос А. Д. PR-текст в системі публичних комунікацій / А. Д. Кривонос. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2002. – 288 с.
6. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : [учебн. пособие] / А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 256 с.
7. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

References

1. Altunyan, A. G. (2006), *Analysis of political texts* [Analiz politicheskikh tekstov], Moscow, Universitetskaya kniga, Logos, 384 p.
2. Bakhtin, M. M. (1979), *Aesthetics of verbal creativity* [Estetika slovesnogo tvorchestva], Iskusstvo, Moscow, 424 p.
3. Batsevich, F. S. (2011), *Introduction to linguistic pragmatics* [Vstup do lingvistichnoi pragmatiki], Academia, Kyiv, 304 p.
4. Kondratenko, N. V. (2007) *Ukrainian Political Discourse : Textualization of Reality* [Ukrainskyi politichnyi diskurs : textualizacziya realnosti], Black Sea, 156 p.
5. Krivonosov, A. D. (2002), *PR-text in the public communications system* [PR-tekst v sisteme publichnykh komunikatsiy] / A. D. Krivonosov. – SPb, Peterburgskoe vostokovedenie, 288 p.
6. Chudinov, A. P. (2007), *Political Linguistics* [Politicheskaya lingvistika]. Flinta, Nauka, Moscow, 256 p.
7. Sheygal, E. I. (2004), *The Semiotics of Political Discourse* [Semiotika politicheskogo diskursa]. Gnozis, Moscow, 326 p.

Кондратенко Н. В.,

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра прикладной лингвистики*

ПРИНЦИПЫ ТЕКСТООБРАЗОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРОГРАММЫ КАК РЕЧЕВОГО ЖАНРА ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Статья посвящена анализу политической программы как одного из речевых жанров украинского политического дискурса. Определены понятия речевого жанра, представлены классификации речевых жанров политической коммуникации, предложен авторский подход к определению типов политических речевых жанров. Доказан перформативный характер политической программы и выделены черты информативных и имиджевых речевых жанров в жанре программы. Представлены основные принципы построения текста политических программ.

Ключевые слова: политический дискурс, речевой жанр, политическая программа, информативность, фатичность, политический перформатив.

N. V. Kondratenko,

*Odesa National I. I. Mechnykov University,
Applied Linguistics Department*

PRINCIPLES OF TEXT-MAKING OF A POLITICAL PROGRAM AS A SPEECH GENRE OF POLITICAL DISCOURSE

The article is devoted to the analysis of the political program as one of the language genres of Ukrainian political discourse. The purpose of the paper is to study the specifics of a political program as a speech genre at creating and maintaining a political image. The goal has determined the solution of the following tasks: to characterize the political program as speech genre; to discover the structural and compositional features of political programs; determine the verbal specificity of political programs; analyze the implementation of the image function in political programs.

The object of research is Ukrainian political discourse in the linguistic and pragmatic aspect, and the subject is the speech genre of the political program. The material was the texts of official and promotional political programs of well-known Ukrainian politicians and political parties (2004-2016).

The concept of the speech genre is outlined, classifications of speech genres of political communication are presented, author's approach to definition of types of political speech genres is proposed. The performative nature of the political program is proved and the features of informative and image speech genres are singled out in it. The basic principles of constructing the text of political programs are presented.

The political program has signs of two types of speech genres of political discourse – informative and imaginative, but due to the dominance of the facts in software texts, we assign them to the image. They are aimed at presenting ideological landmarks and proposals of a political subject, based on political performances and subject to the three text-based principles – the thesaurus, the contrastive and the dialogic. Prospects for the study are the further development of the typology of speech genres of political discourse.

Key words: political discourse, speech genre, political program, informative, factual, political performer.